

УДК 343.3/7

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЯДЕРНИХ ОБ'ЄКТІВ

Наталія ВАРЕНЬЯ,

аспірант

Національної академії Служби безпеки України

SUMMARY

This article analyzes the legal and organizational problems of antiterrorist security of nuclear facilities in Ukraine under increasing military and terrorist threats. Urgency protection of nuclear facilities in Ukraine is directly related to the aggression of the Russian Federation, particularly in the eastern and southern territories of our country. The basic definitions and characteristics of the main categories in combating terrorism and security of nuclear facilities. Investigated the current state of regulation on anti-terrorist protection of nuclear facilities and on the activities of nuclear safety.

Key words: terrorism, security, safety, nuclear facilities, antiterrorist security of nuclear facilities.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу правових та організаційних проблем забезпечення антитерористичної безпеки ядерних об'єктів України в умовах збільшення військової й терористичних загроз. Актуальність захисту ядерних об'єктів на території України прямо пов'язана з агресією Російської Федерації, зокрема на східних і південних теренах нашої держави. Проаналізовано основні дефініції та особливості основних категорій у сфері протидії тероризму й захисту ядерних об'єктів. Досліджено нинішній стан нормативно-правового регулювання щодо антитерористичного захисту ядерних об'єктів, а також діяльності суб'єктів забезпечення ядерної безпеки.

Ключові слова: тероризм, захист, безпека, ядерні об'єкти, антитерористична безпека ядерних об'єктів.

Постановка проблеми. Оборона цінних інфраструктурних об'єктів державного значення нагальпер є одним із першорядних завдань нашої країни. Вагомість надійної роботи такої інфраструктури загалом і ядерних об'єктів зокрема є фактором забезпечення національної безпеки, постійного розвитку економіки та захисту населення країни. Україна посідає восьме місце у світі та п'яте в Європі за величиною встановленої потужності атомної енергетики. Енергозабезпечення країни майже на 50% складається з ядерної енергетики, і такий показник доводить, що Україна входить до групи лідерів із цього питання.

Актуальність захисту ядерних об'єктів на території України прямо пов'язана з агресією Російської Федерації, зокрема на східних і південних теренах нашої держави. Більшість із ядерних реакторів на території України збудовані ще в радянські часи, саме тому екологічна організація Greenpeace вважає їх загрозливими для навколишнього середовища. Події на сході України ще більше загострюють ситуацію. Наприклад, у травні 2014 р. було вчинено напад на «найбільшу АЕС Європи», яка знаходиться в м. Энергодар. Реакцією нашого уряду було направлення в МАГАТЕ листа, де попереджалося про небезпеку, яка загрожує атомній інфраструктурі. Проте Західна Європа до сьогодні не приділяє цьому достатньої уваги.

Отже, в умовах постійних терористичних атак ядерні об'єкти в Україні являють собою перманентну загрозу. При тому небезпеку являють собою не лише потенційні прямі удари по АЕС, а й такі непрямі загрози, як перебої з електропостачанням.

Актуальність теми. Дослідженню проблеми юридичних аспектів антитерористичної безпеки приділяли увагу в працях такі вітчизняні вчені, як В.І. Андрейцев, Ю.Ю. Азаров, Г.І. Балюк, А.І. Берлач, В.М. Бевзенко, О.В. Копан, С.О. Кузніченко, В.М. Комарницький, М.М. Козьор, А.Т. Комзюк, М.Я. Откідача, О.О. Труш, Ю.С. Шемчушенко та інші. Проте саме дослідження забезпечення техногенної безпеки в умовах зростання те-

рористичної загрози відсутні, що й визначає актуальність статті.

Метою статті є теоретичний і правовий аналіз особливостей забезпечення антитерористичної безпеки ядерних об'єктів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ґрунтовного дослідження проблеми забезпечення антитерористичної безпеки ядерних об'єктів необхідно визначити поняття тероризму, ядерного тероризму та їх основні характеристики.

Чинне законодавство дає поняття тероризму в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV, а саме в ст. 1: тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [6].

Щодо визначення ядерного тероризму, то в науковій літературі є декілька його визначень. Наприклад, на думку В.А. Ліпкана, ядерний тероризм – це вчинення тероризму, де предметом, засобом чи знаряддям учинення злочину є ядерні матеріали, внаслідок чого можуть статися незворотні фатальні зміни, не сумісні з подальшим існуванням нашої планети [4, с. 149]. К.О. Тимінська визначає ядерний тероризм як злочинну діяльність, яка полягає в застосуванні або погрозі, шантажі застосування ядерних (подільних) чи радіоактивних матеріалів, вибухових чи забруднюючих пристроїв задля досягнення політичних, військових, економічних, соціальних цілей [10, с. 87]. Н.В. Владимірова під ядерним тероризмом розуміє діяльність злочинних груп або окремих осіб, спрямовану на здійснення терористичного акту величезної руйнівної сили із застосуванням ядерних подільних матеріалів або радіологічних компонентів, здатних спричинити істотну шкоду інфраструктурі держави, значні людські жертви, значне погіршення екологічної обстановки [1, с. 9].

Законодавець зараховує ядерний тероризм як один із різновидів тероризму до технологічного тероризму. Зокрема, в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № 638-IV закріплено визначення технологічного тероризму, під яким розуміють злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або компонентів інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем і комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу та руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненню загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій і становлять небезпеку для персоналу, населення й довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру [6].

До об'єктів нападу ядерного тероризму К.О. Тимінська зараховує такі:

- ядерні арсенали;
- підприємства з вироблення та утилізації ядерних боєприпасів;
- стаціонарні й мобільні об'єкти, пов'язані з виробництвом, збереженням, переробкою, утилізацією ядерного палива (плутонію, урану-235 та урану-238, тритію, дейтерію);
- об'єкти, пов'язані зі збагаченням і видобутком руди;
- дослідні та промислові атомні реактори [10, с. 85].

Отже, аналізуючи вищенаведені визначення, можемо стверджувати, що специфічними характеристиками ядерного тероризму є:

- значна кількість потерпілих осіб і вагомні розміри матеріальних збитків;
- взаємозв'язок із надзвичайними ситуаціями техногенного характеру, які разом спричиняють шкоду надвеликих розмірів;
- частковий негативний вплив на інші сфери суспільного життя, які безпосередньо не були об'єктами терористичних атак.

Метою відвернення наслідків тероризму є завчасне виявлення, дослідження, знищення та притягнення до відповідальності певних терористичних груп, зменшення чинників, що є причиною поширення різних терористичних формувань, знищення ідей тероризму й можливих способів їх поширення в суспільстві. Основним напрямом запобігання терористичній організованій злочинності та припинення терористичної організованої злочинності має бути налагодження й удосконалення вітчизняної правової системи у сфері запобігання тероризму, принципи якої повинні полягати у превентивності, дієвому відверненню терористичних загроз.

Відповідно до Концепції боротьби з тероризмом від 25.04.2013 № 230/2013, запобігання терористичній діяльності передбачає вирішення таких завдань: усунення або мінімізація дії чинників, що сприяють виникненню й поширенню тероризму; прогнозування, виявлення та усунення терористичних загроз; протидія пропаганді й поширенню ідеології тероризму в єдиному інформаційному просторі України; удосконалення та оптимізація системи інформаційної боротьби з тероризмом; проведення профілактичної роботи з особами, поведінка яких свідчить про їхні наміри здійснювати терористичну діяльність; розроблення й затвердження критеріїв зарахування об'єктів (незалежно від форми власності) до переліку об'єктів можливих терористичних посягань; розроблення та впровадження стандартів, правил, технічних умов антитерористичної захищеності таких об'єктів, зокрема особливих правил антитерористичної безпеки; удосконалення систем і режимів охорони об'єктів можливих терорис-

тичних посягань, у тому числі техногенно-небезпечних об'єктів і спеціальних транспортних засобів, задіяних у перевезенні радіоактивних та інших небезпечних речовин; забезпечення захисту даних, що містяться в системах управління технологічними процесами на техногенно-небезпечних об'єктах, від несанкціонованого блокування та модифікації; удосконалення організаційних засад міжвідомчої взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом; забезпечення скоординованої роботи суб'єктів боротьби з тероризмом з організаціями і громадськими об'єднаннями у сфері захисту населення й потенційно уразливих об'єктів від терористичних посягань; налагодження взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом із недержавними суб'єктами охоронної діяльності у вирішенні завдань запобігання терористичним виявам, забезпечення безпеки об'єктів можливих терористичних посягань; запровадження механізму стимулювання фізичних і юридичних осіб до співпраці із суб'єктами боротьби з тероризмом; удосконалення міжгалузевих вимог щодо поведіння з небезпечними речовинами та матеріалами, які можуть бути використані в терористичних цілях; забезпечення належного контролю за обліком вибухових речовин, у тому числі тих, що зберігаються й використовуються на промислових підприємствах; забезпечення ефективного прикордонного контролю, контролю за видачею документів, що посвідчують особу, та проїзних документів з метою запобігання їх підробленню або незаконному використанню; забезпечення посилення державного контролю за ввезенням в Україну товарів військового призначення й подвійного використання, які можуть бути використані в терористичних цілях; посилення демократичного цивільного контролю за діяльністю суб'єктів боротьби з тероризмом, які, відповідно до закону, підлягають такому контролю, поглиблення співпраці з питань дотримання прав людини під час здійснення заходів запобігання терористичній діяльності [3].

Забезпечення антитерористичної безпеки ядерних об'єктів містить у собі чітке розуміння поняття «безпека». На законодавчому рівні поняття «безпека» закріплено в Наказі Державної служби України наглядю за забезпеченням безпеки авіації «Про затвердження Положення про систему управління безпекою польотів на авіаційному транспорті» від 25.11.2005 № 895, де під безпекою розуміють відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків навколишньому середовищу [7]. У Наказі Міністерства промислової політики України «Про затвердження Положення про технічне обслуговування устаткування підприємств гірничо-металургійного комплексу» від 15.06.2004 № 285 зазначається, що безпека є властивістю об'єкта забезпечувати відсутність ризику завдання шкоди здоров'ю людей, майну та навколишньому середовищу [8].

Також на законодавчому рівні використовується поняття «національна безпека» в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV, де встановлено, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечуються сталі розвиток суспільства, своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз національним інтересам у різних сферах державного управління, запобігання реальним і потенційним загрозам національних інтересів у різних сферах державного управління й нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам у різних сферах державного управління, зокрема у правоохоронній діяльності, прикордонній діяльності та обороні, у разі виникнення негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [9].

Забезпечення антитерористичної безпеки ядерних об'єктів і покращення її рівня захищеності постійно включено в порядок денний усіх державних і галузевих структур. Ця проблема є першочерговою серед інших питань у вітчизняній ядерній енергетиці, зокрема, через події на сході України.

Загалом ядерна безпека під час проведення антитерористичної операції на території України нині не є досконалою. Потрібні конкретні дії, такі як упровадження новітніх технічних заходів щодо підвищення надійності й безпеки ядерних об'єктів; удосконалення служб і комісій контролю за діяльністю в ядерній сфері та матеріалами; реалізація міжнародних програм із питань підвищення «культури безпеки» та якості безпеки на ядерних об'єктах; державна підтримка в цій сфері.

Варто зауважити, що натеper низка питань щодо «колективної» безпеки вимагає незмінного опікуєства з боку вищих органів державної влади, в тому числі суттєвих фінансових інвестицій і допомоги міжнародних інституцій як у фінансовому плані, так і в технічному. Проте все ж таки основним у теперішній ситуації є збільшення рівня безпеки та саме фізичного захисту ядерних матеріалів, зважаючи на загрозу ядерного тероризму, що зростає.

МАГАТЕ, «Nuclear Security» дають своє офіційне визначення терміна «фізична ядерна безпека»: «запобігання викраденню, диверсіям, несанкціонованому доступу, незаконній передачі та іншим зловмисним діям стосовно ядерних матеріалів та інших радіоактивних речовин, а також пов'язаних із ними установок, виявлення їх і реагування на викрадення, диверсії, несанкціонований доступ, незаконну передачу та інші зловмисні дії стосовно ядерних матеріалів та інших радіоактивних речовин, а також пов'язаних із ними установок» [11]. З аналізу цієї дефініції випливає, що забезпечення фізичної антитерористичної безпеки ядерних об'єктів здійснюється на підставі таких положень: запобігання – заходи щодо оборони ядерних об'єктів від неправомірних терористичних дій; виявлення – дії щодо розкриття неправомірних терористичних дій; реагування – дії щодо ефективного реагування у випадку неправомірних терористичних дій.

До складу основних дій щодо забезпечення фізичної ядерної безпеки найперше входить фізичний захист, який призначений забезпечувати захист ядерних матеріалів та установок шляхом створення відповідних умов, які б суттєво зменшували шанси для здійснення неправомірних дій терористичного характеру. Також потрібно звернути увагу на рівень обліку й контролю ядерних матеріалів. Такі дії є головними в забезпеченні антитерористичної безпеки ядерних об'єктів.

Крім цього, важливим є питання щодо суб'єктів здійснення антитерористичної безпеки ядерних об'єктів. Виявлення та припинення терористичної діяльності має відбуватись завдяки ефективній роботі контррозвідувальних, оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів. В умовах проведення антитерористичної операції та збільшення загрози військово-терористичного характеру в Україні є нагальною потреба підвищувати ефективність розвідувально-аналітичної роботи у сфері протидії ядерному тероризму. У цьому контексті варто взяти до уваги досвід США щодо запровадження посади національного координатора з питань протидії ядерному тероризму та ядерному розповсюдженню, посади директора національної розвідки, який водночас очолюватиме Раду національної розвідки й нести відповідальність за підготовку Оцінки національної розвідки – таємного документа, у роботі над яким беруть участь усі 16 розвідувальних агентств США [2, с. 18–22].

Посилення войовничості, агресивності й конфронтаційності в поведінці та діях низки провідних держав на міжнародній арені щодо просування своїх національних або корпоративних інтересів, недостатня за цих обставин ефективність наявних структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності для молодих демократій реально загрожує розколом еліти, а то й усього суспільства, відволіканням ресурсів держави на внутрішню боротьбу, виснаженням економічного потенціалу країни. Саме в такій ситуації опинилася Україна, проти якої фактично було розпочато так звану «гібридну війну», невід'ємним елементом якої є сепаратизм і тероризм [5, с. 31].

Через активізацію військових дій на сході України суттєво зростають ризики неочікуваного нанесення ударів по об'єктах ядерної інфраструктури держави. Варто зауважити, що на теоретичному рівні ймовірність виконання дій у сфері ядерного тероризму проти певних об'єктів зменшується через те, що сумнівно використання терористами таких видів зброї, від яких значної шкоди буде завдано населенню тих районів, де вони мають суттєву підтримку. Отже, у становищі, в якому опинилась наша країна, та з огляду на велику кількість потенційних об'єктів терористичних атак повністю реальними є напади на ядерні об'єкти, що розташовані в тих регіонах, де підтримка терористів є найменшою.

Висновки. Проаналізувавши все вищевикладене, варто зазначити, що не можна недооцінювати теперішні умови загрози терористичного нападу на ядерні об'єкти, а, навпаки, потрібно підвищити увагу до питань ядерної безпеки з метою запровадження міжнародних стандартів фізичної безпеки.

Через помітне збільшення рівня терористичної загрози в Україні існує першочергова потреба розроблення й удосконалення національного законодавства щодо забезпечення антитерористичної безпеки ядерних об'єктів і протидії ядерному тероризму. При цьому варто враховувати світовий досвід та аналіз закономірних тенденцій, які безпосередньо спостерігаються в боротьбі з ядерним тероризмом.

Також є велика необхідність щодо прийняття нормативно-правових актів, які б вчасно врегулювали питання загрози і небезпек, урахувавши при цьому зміни їх характеру в умовах збільшення військово-терористичної загрози.

Список використаної літератури:

1. Владимірова Н. Предупреждение актов ядерного тероризма в США: внутривполитические аспекты / Н. Владимірова // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 10. – С. 5–67.
2. Кондратов С. Про деякі проблеми правового та організаційного забезпечення протидії тероризму на сучасному етапі / С. Кондратов // Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації : збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. М.Г. Гуцало. – К. : НІСД, 2011. – С. 18–22.
3. Концепція боротьби з тероризмом : Закон України від 25.04.2013 № 230/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Ліпкан В.А. Боротьба з тероризмом: у визначеннях та поняттях / В.А. Ліпкан. – К. : Магістр – 21 сторіччя, 2009. – 162 с.
5. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. – К. : НІСД, 2013. – 64 с.
6. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Про затвердження Положення про систему управління безпекою польотів на авіаційному транспорті : Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 25.11.2005 № 895 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Про затвердження Положення про технічне обслуговування устаткування підприємств гірничо-металургійного комплексу : Наказ Міністерства промислової політики України від 15.06.2004 № 285 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

9. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

10. Тимінська К.О. Тероризм у світовій політиці : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04 / К.О. Тимінська. – К, 2010. – 186 с.

11. IAEA Safety Glossary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub1290_web.pdf.

